DESCOPERIRI CELTICE LA PAPIU — ILARIAN (JUD. MUREŞ)

În Muzeul de istorie din Turda se păstrează 10 obiecte celtice, găsite pe teritoriul comunei Papiu Ilarian din judeţul Mureş. Asupra condiţiilor descoperirii lor deţinem foarte puţine date. Ele au fost achiziţionate de regretatul Ion Ţigăra, fostul director al Muzeului din Turda. Din datele înscrise de către el în registrul de inventar al Muzeului şi pe cîteva fişe de obiect întocmite tot de către Ion Ţigăra, reiese că piesele au fost găsite, întîmplător, la locul numit „Stăunie" din hotarul comunei Papiu Ilarian, în cursul anului 1955. Ele au făcut parte, după toate probabilităţile, din inventarul unor morminte celtice. N. Vlassa ne informează că la cîteva zile după descoperire s-a deplasat la faţa locului, împreună cu prof. K. Horedt şi D. Protase, şi că descoperitorii i-au relatat că piesele pe care le publicăm s-au găsit cu ocazia scoaterii lutului pentru lipit case şi că au fost găsite două schelete. Sigur ni se pare doar faptul că erau mai multe morminte, ceeace se poate lesne deduce din analiza (oricît de sumară) a descoperirilor păstrate în Muzeul turdean. Aici există arme caracteristice pentru mormintele de luptători celţi cum ar fi sabia, lancea, cuţitul de luptă pe de o parte, iar pe de alta obiecte ce au făcut parte, fără îndoială, din inventare funerare feminine. Aşa este de exemplu centura ornamentală de bronz.

Descrierea obiectelor

Cele 10 piese de inventar funerar celtic descoperite în hotarul comunei Papiu Ilarian sînt: o centură ornamentală de bronz, o cană de lut cu o toartă, o brăţară de bronz cu nodozităţi, o cataramă, un cuţit de luptă, un vîrf de lance şi o lamă de sabie toate din fier. Au mai fost descoperite o gresie pentru ascuţit, o foarfecă şi un lanţ scurt din fier:

1. — **Centură ornamentală** (fig. 1, pl. II. 7) — cea mai frumoasă dintre piese este din bronz şi a avut incrustaţii cu email. Se păstrează doar o parte din centură. Porţiunea păstrată este alcătuită din şase segmente unite între ele printr-un inel. Primul segment a constituit una din extremităţile centurii. El se compune dintr-o placă triunghiulară al cărei vîrf se termină într-un cap de animal stilizat (fig. 1). Baza triunghiului este ornamentată cu o linie în relief prevăzută la rîndul ei cu liniuţe paralele incizate. Urmează apoi o perforaţie semicirculară, mărginită de cîte

o nodozitate, mai mare, și una mai mică prevăzute tot cu liniuțe incizate. Segmentul se termină printr-un mare buton sferic, perforat, prin care s-a introdus inelul ce făcea legătura cu segmentul următor. Butonul are la bază un mic cerc în relief, iar în vîrf se termină printr-o proeminență circulară de mici dimensiuni. Inelul de legătură are marginea exterioară crestată.

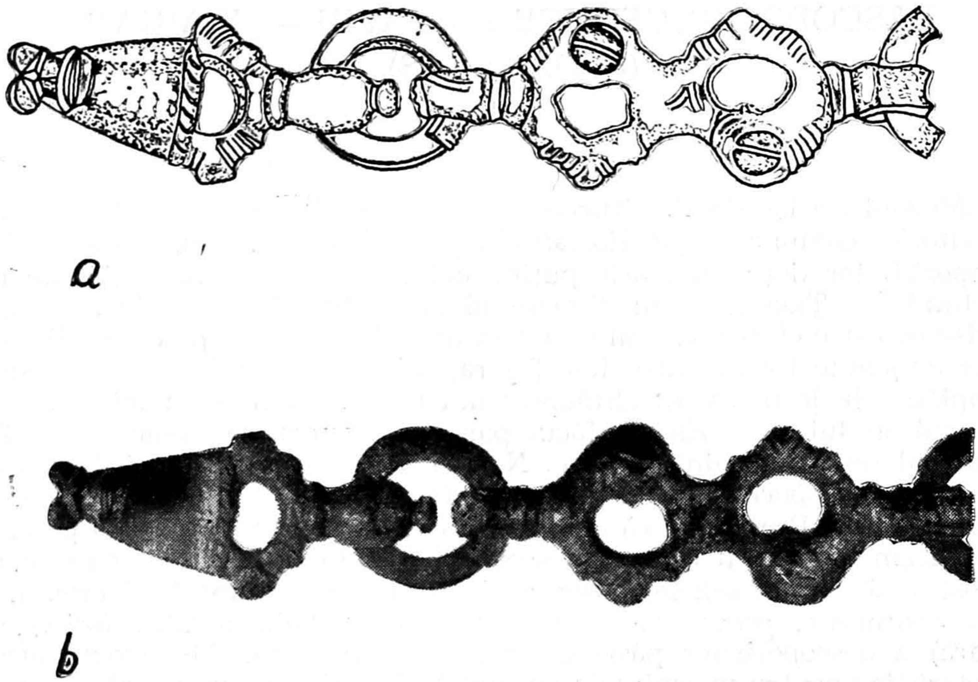

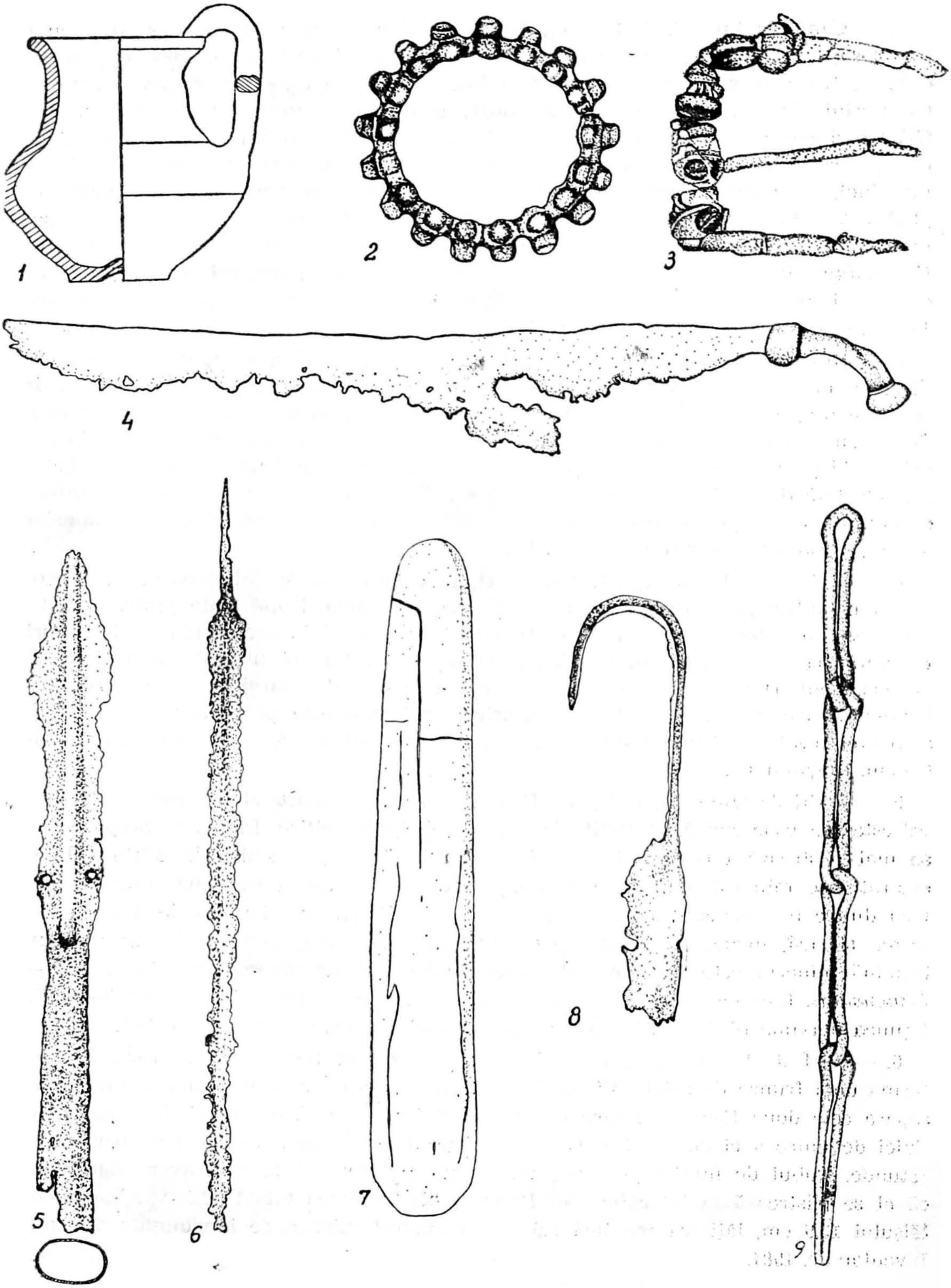
Fig. 1. — Centura ornamentală de bronz de la Papiu Ilarian.

Cel de-al doilea segment este prevăzut la extremități tot cu cîte un buton, la fel cu cel al segmentului anterior. Perforația, de data aceasta, este dublă și cordiformă. În spațiul dintre cele două segmente există două adîncituri de formă aproximativ triunghiulară iar unele ovale, adîncite, în care s-a introdus emailul colorat.

Al treilea segment se deosebește de cel anterior doar prin existența unui cap de animal stilizat, analog celui prin care se termină cordonul. Acesta alcătuiește o prelungire laterală a marginii interne a primei perforații.

Segmentele 4, 5 și 6 sînt identice cu cel de-al doilea segment, cu mențiunea că în unele cazuri lipsește proeminența sferică din vîrful butonului prin care se introducea inelul ce făcea unirea cu segmentul următor. Acolo unde proeminența lipsește ea este înlocuită cu un ornament format din trei mici triunghiuri în relief realizate din linii incizate.

Dintr-un al șaptelea segment se mai păstrează doar un buton terminal perforat și o porțiune din partea centrală a segmentului cu cele două lăcașuri triunghiulare în care s-a introdus emailul. — *Dimensiuni:* lungimea totală a părții păstrate 56 cm, lățimea 3 cm, diametrul inelelor de legătură 3 cm, grosimea 0,5 cm. Inventar nr. 1265 (1—2).

Pl. I. — Piese din inventare funerare celtice de la Papiu Ilarian, jud. Mureș.

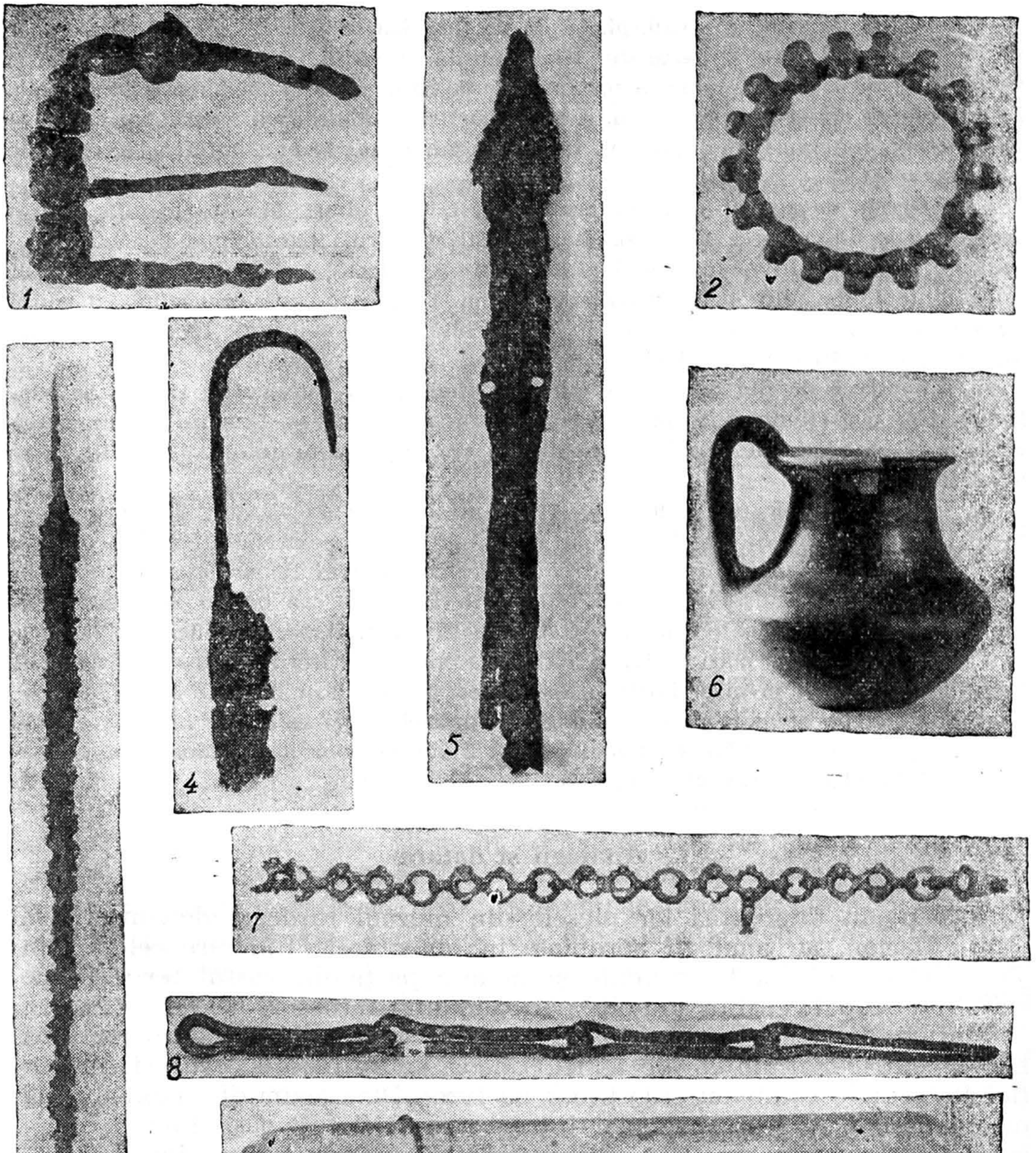
2. — **Cană de lut** (pl. I, 1 şi pl. II, 6), de dimensiuni mijlocii, prevăzută cu o toartă supraînălţată. Ea este lucrată cu roata, din pastă de bună calitate, de culoare cenuşie. Întreaga suprafaţă a vasului a fost acoperită cu un slip puternic lustruit. Gura cănii este largă avînd muchia buzei rotunjită şi uşor răsfrîntă în exterior. Gîtul recipientului este destul de lung şi larg, iar corpul bitronconic. Trunchiul de con superior este mult mai scurt decît cel inferior. Fundul vasului a fost tăiat drept, fără inel, prevăzut în centru cu o uşoară adîncitură circulară, în genul unui omphalos. Toarta cănii este puternică, în secţiune patrulateră, prevăzută fiind la suprafaţă cu o uşoară adîncitură mediană ce-i împarte suprafaţa în două porţiuni. — *Dimensiuni:* înălţimea 11,7 cm, diametrul gurii 8,5 cm, diametrul maxim 12,2 cm, diametrul fundului 5,5 cm, grosimea pereţilor 0,6 cm. Înălţimea torţii 8,8 cm, lăţimea 1,8 cm, grosimea 1,2 cm. Inventar nr. 1268.

3. — **Brăţară de bronz** (pl. I, 2 şi pl. II, 2), foarte bine păstrată, compusă dintr-un inel masiv, închis; în secţiune, rotund. El a fost prevăzut cu trei şiruri de proeminenţe, nodozităţi. Şirul central este alcătuit de proeminenţe, un fel de bobiţe, de dimensiuni mai mari decît cele ale şirurilor laterale. Distanţa dintre proeminenţe este egală şi uniformă, atît în ce priveşte depărtarea în cadrul unui rînd cît şi a celor laterale faţă de şirul principal. Brăţara are o frumoasă patină verde, care îi conferă o anumită eleganţă. — *Dimensiuni:* diametrul exterior 6,5 cm, diametrul interior 4,4 cm, grosimea 2,3 cm. Inventar nr. 1589.

4. — **Cataramă de fier** (pl. I, 3 şi pl. II, 1), o piesă foarte slab conservată şi acoperită pe întreaga suprafaţă cu un strat gros de rugină. După toate probabilităţile, piesa este o cataramă destul de mare ce a putut servi la închiderea unei centuri de stofă ori de piele. Nu este însă exclus să fie o cataramă utilizată la o piesă de harnaşament. Din ceea ce se păstrează se pot recunoaşte marginile laterale ale catarameii şi acul central. Stabilirea utilizării acestei piese este ipotetică, fiind un obiect slab conservat. — *Dimensiuni:* lungimea 6,5 cm, lăţimea 5,4 cm, grosimea acului 0,5 cm. Inventar nr. 1589.

5. — **Cuţit de luptă** (pl. I, 4 şi pl. II, 10), de fier, este foarte slab conservat. Forma lui este cea uşor curbă, obişnuită la cuţitele de luptă celtice. Din lama propriu-zisă se mai păstrează doar o mică porţiune din apropierea muchiei. În schimb, bine păstrat este mînerul, destul de masiv. Acesta este prevăzut cu două proeminenţe. Una dintre proeminenţe separă mînerul de corpul cuţitului, iar cea de a doua, de formă sferică, încheie mînerul armei. Această proeminenţă semisferică în care se termină mînerul este mărginită la partea superioară de un mic cerc în relief. — *Dimensiuni:* lungimea totală 37 cm, din care 30 cm revin lamei iar 7 cm mînerului, lăţimea maximă păstrată 5,5 cm, grosimea actuală 1 cm. Inventar nr. 1266/1.

6. — **Vîrf de lance** (pl. I, 5 şi pl. II, 5), lucrat din fier, slab conservat. El are forma unei frunze de salcie. Vîrful de lance a avut o nervură mediană puternică ce separa cele două tăişuri cu care era prevăzută arma. La baza lamei, în apropierea liniei de unire a ei cu tocul, partea ce primea lemnul lăncii există două perforaţii rotunde. Tubul de înmănuşare este relativ lung şi rotund, fără să avem siguranţa că el se păstrează în întregime. — *Dimensiuni:* lungimea totală 28,5 cm, lungimea tăişului 15,5 cm, lăţimea maximă 3,5 cm, diametrul tubului de înmănuşare 2,5 cm. Inventar nr. 1584.

Pl. II. — Descoperiri celtice de la Papiu Ilarian.

7. — **Lamă de sabie** (pl. I, 6, pl. II, 3), de fier, foarte slab conservată. Din mîner se mai păstrează doar o parte din tija centrală, ascuţită la extremitate, lipsindu-i butonul terminal. Lama sabiei a fost prevăzută cu o nervură mediană, vizibilă încă în apropierea mînerului. Ea a avut două tăişuri şi se îngustează treptat spre vîrf. — *Dimensiuni:* lungimea totală 79 cm, lungimea mînerului 14 cm, lăţimea lamei 4 cm. Inventar nr. 1583.

8. — **Gresie de ascuţit** lame de metal (pl. I, 7 şi pl. II, 9), este lucrată dintr-o gresie moale de culoare gălbui-roşcată. Ea este de formă paralelipipedică cu extremităţile rotunjite. În momentul de faţă gresia s-a declivat. Ea n-a fost prea mult întrebuinţată, dovadă că are marginile întregi. Gresia nu este prevăzută cu gaură de suspendare, obişnuită la acest tip de unealtă. — *Dimensiuni:* lungimea 14 cm, lăţimea 2,3 cm. Inventar nr. 1267.

9. — **Foarfecă de fier** (pl. I, 8 şi pl. II, 4) foarte rău conservată. Din ea se păstrează doar o porţiune dintr-un braţ şi curbura superioară. — *Dimensiuni:* lungimea actuală 17 cm, lăţimea părţii superioare 4,5 cm, lăţimea braţului 2,5 cm. Inventar nr. 1266/2.

10. — **Lanţ de fier** (pl. I, 9 şi pl. II, 9) masiv şi scurt alcătuit din patru segmente. Fiecare segment este format din două bare care la extremităţi sînt încovoiate în forma unor verigi în care este introdusă veriga segmentului următor. Celui de-al patrulea segment îi lipseşte veriga inferioară. În acest caz barele sînt alăturate, unite şi ascuţite, probabil pentru a fi bătute în lemn. Aspectul general al acestui lanţ scurt este a unor mari verigi în formă de opt făcute din bare groase. Utilitatea lanţului n-o putem preciza. Poate, o asemenea piesă a fost folosită la car. — *Dimensiuni:* lungimea totală 55,5 cm. Lungimea primelor trei segmente 13,5 cm, a ultimului segment 15 cm. Lăţimea unui segment 2 cm. Diametrul verigilor 3 cm, grosimea unei bare 0,9 cm. Inventar nr. 1586.

Analogii şi datare

Aproape în totalitatea lor piesele din muzeul turdean, descoperite la Papiu Ilarian, au analogii apropiate în inventarele funerare celtice din Transilvania. Ele sînt frecvente şi în alte părţi din vastul teritoriu pe care l-au ocupat celţii în anumite perioade din istoria lor.

Centura de bronz ornamentală, cea mai reprezentativă, este o podoabă tipică pentru mormintele de femei. Uneori se întîlnesc şi centuri confecţionate dintr-o combinaţie de bronz cu fier [1]. Pînă acum din Transilvania nu cunoaştem nici un exemplar întreg care să fi fost găsit într-un mormînt celtic, cercetat prin săpături sistematice, ori care să provină din descoperiri fortuite. Există însă destule exemplare fragmentare. Aşa de ex. s-au găsit fragmente de centuri ornamentale de bronz în necropola de la Ciumeşti [2].

Printre descoperirile făcute la Curtuiuşeni figurează şi partea terminală a unei centuri ornamentale de bronz, care se termină într-un cap de ani-

[1] J. Filip, *Keltové ve středni Evropě,* 1956, p. 534.

[2] Vlad Zirra, *Un cimitir celtic în nord-vestul României,* Baia Mare, f.a., p. 69, fig. 34.

mal stilizat ce se aseamănă mult cu cel de la Papiu Ilarian. Exemplarul de la Curtuiuşeni s-a găsit împreună cu o brăţară de bronz cu semi-ove [3]. Tot împreună cu brăţări cu semi-ove s-a găsit un alt fragment de centură ornamentală din bronz la Valea lui Mihai. Mai trebuie notat că din aceeaşi descoperire face parte şi o fibulă cu piciorul prins de corp caracteristică pentru Latène-ul mijlociu C [4]. Nu ştim cum se termina centura de bronz descoperită la Valea lui Mihai, deoarece ni s-a păstrat doar o porţiune redusă din corp. Aceasta este alcătuită din segmente patrulatere, pline, care la rîndul lor se termină la cele două extremităţi prin cîte o proeminenţă prevăzută cu cîte un mic buton la vîrf. Proeminenţa terminală a segmentelor este perforată şi prin ea trecea inelul ce făcea legătura cu segmentul următor. Acest mod de terminare a segmentelor îl întîlnim şi la centura ornamentală de la Papiu Ilarian. Din segmente patrulatere este alcătuit şi fragmentul de centură ornamentală de bronz descoperită la Veţel [5]. Acesta are părţile terminale ale segmentelor cu mult mai simple decît în cazul celor de la Papiu Ilarian.

În ceea ce priveşte analogiile pe care le cunoaştem din Transilvania pentru centura ornamentală de bronz se poate aminti partea terminală a unei asemenea podoabe descoperită la Turda [6]. În acest caz este vorba de o singură piesă, mult mai mare decît cea descoperită la Papiu Ilarian şi mai bogat ornamentată. Merită însă relevată şi, poate, subliniată marea asemănare existentă între capetele de animale stilizate prin care se termină, atît podoaba de la Papiu Ilarian cît şi cea de la Turda.

Centurile ornamentale de bronz sînt cunoscute în toată lumea celtică [7]. Există bune analogii, atît în ceea ce priveşte forma cît şi terminaţia în cap de animal stilizat a centurii de bronz de la Papiu Ilarian, la care se adaugă şi existenţa unor piese în formă de cap de animal stilizat de aceeaşi formă cu cel terminal dar de dimensiuni mai reduse; acestea alcătuiesc prelungiri laterale ale centurii; asemenea analogii găsim în mormintele celtice din Elveţia. Astfel, de ex. din inventarul mormintelor de la Niederwichtrach făcea parte şi o centură ornamentală de bronz foarte asemănătoare cu cea găsită la Papiu Ilarian. Un alt exemplar, şi el o bună analogie în toate detaliile sale pentru piesa noastră, s-a găsit într-un mormînt descoperit la Oberhofen. Dintr-o necropolă de inhumaţie aparţinînd Latène-ului mijlociu de la Deiss wil-Stettlen provine un alt exemplar [8].

---

[3] M. Roska, în *Közl*, IV, 1944, p. 38, fig. 15, 3.
[4] Ibidem, p. 58, fig. 18.
[5] Ibidem, p. 73, fig. 55.
[6] Ibidem, p. 71, fig. 51.
[7] De ex., cele descoperite pe teritoriul Ungariei: I. Hunyady, *Die Kelten im Karpatenbecken*, *DissPann*, ser. II, nr. 18, Budapest, 1942, pl. XXXIV—XXXV; B. Benadik — E. Vlček — C. Ambros, *Keltische Gräberfelder der Südwestslowakei*, Bratislava, 1957, pl. XXXIII; J. Todorović, *Kelti u Jugoistočnoj Evropi*, Beograd, 1968, pl. XIX.
[8] O. Tschumi, *Urgeschichte des Kantons Bern*, Bern, 1953, p. 312 şi urm., fig. 66, 1968, pl. XIX.

Centurile ornamentale de bronz terminate în capete de animale stilizate se cunosc în număr relativ mare şi de pe teritoriile germane şi austriace [9].

Cu ocazia publicării diferitelor piese descoperite în morminte s-au întreprins studii amănunţite şi clasificări ale acestei categorii de podoabe celtice, pe tipuri. O asemenea clasificare aparţine lui J. Reitinger[10], care, după ce arată că centurile ornamentale de bronz sînt specifice pentru mormintele de femei şi că ele se termină în capete de animale stilizate, în care unii autori văd reprezentarea unor cai, a unor păsări ori a altor animale, le clasifică în şase tipuri. El distinge un tip elveţian, un tip german mijlociu, un tip austriaco-boemian, un tip elveţian de vest, un tip ungar şi în sfîrşit un tip de centură în formă de cruce. J. Reitinger dă apoi o listă a tuturor descoperirilor pe care le cunoaşte, grupate pe cele şase tipuri stabilite de el. Interesează aici doar două tipuri şi anume tipul 5, cel ungar, care este răspîndit în Austria de est, în Slovacia şi în Ungaria. El se caracterizează prin segmente patrulatere, de obicei, încrustat cu email. Tipului ungar al lui Reitinger îi aparţin centurile de bronz de la Veţel şi cel de la Valea lui Mihai. Centura de la Papiu Ilarian aparţine (prin elementele sale esenţiale) tipului austriaco-boemian.

În ceea ce priveşte datarea, J. Reitinger este de părere că centurile ornamentale de bronz încep încă în Latène B, se întîlnesc apoi pe tot parcursul Latène-ului C şi îşi vor sfîrşi existenţa în Latène-ul final D. W. Kimmig[11] arată şi el că centurile de bronz ornamentale încep în faza finală a Latène-ului timpuriu şi că ele reprezintă forma principală şi caracteristică (Leitform) a Latène-ului mijlociu, C în cronologia lui P. Reinecke. În privinţa continuării şi pe parcursul fazei următoare a Latène-ului, respectiv Latène D, W. Kimmig exprimă serioase rezerve. El nu crede că centurile ornamentale de bronz continuă şi pe parcursul ultimei faze din evoluţia Latène-ului şi că ele îşi opresc existenţa în Latène-ul mijlociu, C[12].

Deocamdată vom reţine doar faptul că centurile ornamentale de bronz apar încă de la sfîrşitul perioadei B a Latène-ului şi că ele sînt caracteristice pentru Latène-ul mijlociu, C. Pentru datarea în Latène C a exemplarelor cunoscute din Transilvania pledează şi celelalte obiecte celtice împreună cu care au fost găsite centurile ornamentale de bronz. Astfel

---

[9] De ex. J. Haberl, *Zur Gürtelkette aus Raggendorf, N.O.*, în *Germania*, 33, 1955, p. 174—180; H. Behaghel, *Ein Grabfund der Spätlatènezeit von Obersdorf, Kr. Siegen. Ein Beitrag zur Frage der Vogelkopfgürtelhaken*, în *Marburger Studien*, 1938, p. 1—9; W. Kimmig, *Latènezeitliche Brandgräber von Bettingen, Kr. Tauberbischofsheim*, în *Badische Fundberichte*, 20, 1956, p. 139—166; J. Reitinger, *Die latènezeitliche Funde des Braunauer Heimathauses. Ein Beitrag zur Kenntnis der latènezeitlichen Bronze- und Eisenketten*, în *Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereins*, Band 111, Linz, 1966, p. 165—236.

[10] *Op. cit.*, p. 205—226.

[11] *Op. cit.*, p. 153—4.

[12] O prelungire pînă în Latène-ul D este presupusă de J. Werner. *Die Bronzegürtel von Sonder Skjoldborg*, în *Kuml*, 1952, p. 133—143 în special p. 139. Vezi şi H. Schönberg, *Die Spätlatènezeit in der Wetteran*, în *Saalburg Jahrbuch*, 11, 1952, p. 21—130; H. Behaghel, *op. cit.*, p. 7—8.

în descoperirile de la Valea lui Mihai şi Curtuiuşeni figurează brăţări de bronz cu semi-ove, podoabe caracteristice pentru faza mijlocie a Latène-ului. La Valea lui Mihai s-a descoperit şi o fibulă tipică tot pentru Latène-ul C.

Foarfeca de fier în mormintele celtice apare doar în perioada mijlocie, C, ea lipseşte din fazele mai vechi[13]. Foarfeci de fier de tipul celei de la Papiu Ilarian se cunosc din mai multe descoperiri celtice făcute în Transilvania. Vom aminti aici pe cele de la Dezmir[14], Aiud[15] şi Mediaş[16]. În privinţa cronologiei, sau mai bine zis a precizărilor pe care le poate aduce acest obiect şansele sînt destul de limitate. Fiind vorba de o unealtă simplă ea continuă sub aceeaşi formă, nemodificată pe toată durata Latène-ului mijlociu. Existenţa foarfecilor de fier se va prelungi şi pe parcursul fazei Latène D. Vom menţiona însă faptul că exemplarul de la Dezmir se plasează într-o fază de început a Latène-ului C ca şi cel descoperit în via Winkler de la Aiud.

Sabia de fier nu poate sluji la precizări cronologice, pentru că din aceasta se păstrează doar lama, şi ea la rîndul ei foarte slab conservată. Este ştiut faptul că elementul principal de datare a săbiilor celtice îl constituie teaca şi mai cu seamă partea ei terminală, buterola. Or, la exemplarul de la Papiu Ilarian lipsesc tocmai aceste elemente. Cu toată lipsa menţionată, judecînd după lungimea lamei, sabia a putut măsura în jur de 80 cm lungime. Asemenea dimensiuni sînt specifice pentru faza mijlocie a Latène-ului.

Un indiciu cronologic mai precis nu oferă nici vîrful de lance din fier. Este o armă celtică, de formă simplă, am putea spune comună, ce durează şi ea o perioadă îndelungată de timp. Vîrful de lance descoperit la Papiu Ilarian are aspectul unei frunze de salcie şi este prevăzut cu un toc de înmănuşare destul de îngust şi lung. Această formă de vîrf de lance este cunoscută în lumea celtică încă din perioada Latène-ului timpuriu şi se menţine pe toată durata Latène-ului C.

J. Todorović[17] a făcut o clasificare a vîrfurilor de lance celtice descoperite în zona nord-balcanică, bazîndu-se pe un număr de 250 exemplare pe care le cunoaşte. Vîrful de lance de la Papiu Ilarian se încadrează în tipul I, varianta C din clasificarea cercetătorului iugoslav.

Din Transilvania, fără a mai vorbi de alte regiuni în care au pătruns celţii, se cunosc destule vîrfuri de lance din fier. Fiind o armă comună

---

[13] În acest sens: J. Déchelette, *Manuel d'archéol. préhist., celtique et gallo-romaine*, II, 3, Paris, 1914, p. 1280; R. Pittioni, *Beiträge zur Urgeschichte der Landschaft Burgenland im Reichsgau Niederdonau*, Wien, 1941, p. 116 şi I. Nestor, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 159—162.

[14] I. H. Crişan, în *ActaMN*, I, 1964, p. 99, pl. III, 3 şi pl. II, 16.

[15] M. Roska, în *Közl*, IV, 1944, p. 65, fig. 33, 6.

[16] I. Nestor, *op. cit.*, p. 173, fig. 5,2.

[17] *Prilog klasifikaciji i hronološkoj determinaciji keltskih kopalja (La classification et la détermination chronologique des lances celtiques)*, în *Vesnik*, 10, p. 195—204 (extras). O tipologie a vîrfurilor de lance timpurii a fost întreprinsă de U. Osterhaus. *Die Bewaffnung der Kelten zur Frühlatènezeit in der Zone nördlich der Alpen*, disertaţie de doctorat la Universitatea din Marburg/Lahn, 1966 (manuscris).

şi frecventă în descoperirile funerare celtice, este de prisos a cită analogii. Merită însă menţionat faptul că exemplarul descoperit la Papiu Ilarian este prevăzut cu două orificii plasate aproximativ deasupra liniei ce separă tăişul vîrfului de lance de tocul în care se introduce partea de lemn a armei. Era necesară această menţiune deoarece vîrfurile de lance celtice care să fie prevăzute cu orificiile despre care vorbeam sînt foarte rare. Un asemenea exemplar a fost descoperit la Balsa (R. P. Ungară) păstrat în Muzeul de istorie din Cluj (inv. nr. I 3855). Există însă vîrfuri de lance din fier care au cîte un orificiu de formă ovală ori triunghiulară situat în diferite porţiuni ale lamei, aparţinînd Latène-ului mijlociu[18].

Dintre arme a mai rămas de discutat cuţitul de luptă, care face parte dintre armele celtice, tipice pentru perioadele timpurii ale Latène-ului. El se întîlneşte încă din Latène-ul A, dar este, mai cu seamă, specific pentru Latène-ul B. Udo Osterhaus a făcut, destul de recent, o clasificare a cuţitelor de luptă celtice din aria de la nord de Alpi. După această clasificare cuţitul de luptă de la Papiu Ilarian se încadrează în tipul 4, varianta Dürnberg. Autorul arată că în regiunile răsăritene ale ariei celtice, tipul 4 al cuţitului de luptă este răspîndit pe teritoriile Boemiei, Ungariei şi Slovaciei de azi; iar în ceea ce priveşte datarea U. Osterhaus este de părere că tipul 4 al cuţitului celtic de luptă aparţine Latène-ului B[19].

Analogii apropiate pentru cuţitul de la Papiu Ilarian cunoaştem din alte descoperiri celtice făcute pe teritoriul Transilvaniei. Un cuţit foarte asemănător a fost găsit la Aiud, un altul la Sînduleşti. Ambele au mînerul terminat într-un buton masiv de genul celui de la Papiu Ilarian[20].

Dintre analogiile numeroase care există pentru cuţitul de luptă de la Papiu Ilarian, din afara Transilvaniei, ne vom referi doar la cele găsite pe teritoriul Iugoslaviei care n-au fost cuprinse în lucrarea monografică a lui U. Osterhaus [21].

Brăţara de bronz de la Papiu Ilarian îşi găseşte o analogie perfectă într-un exemplar descoperit, întîmplător, la Gheja şi păstrat în Muzeul de Istorie din Cluj (inv. nr. 1567)[22]. Asemenea brăţări cu trei rînduri de nodozităţi se cunosc de pe teritoriul Ungariei[23], ori din bine cunoscuta staţiune celtică de la Stradonić de pe teritoriul Cehoslovaciei[24]. Mai trebuie amintite apoi exemplarele, unele foarte asemănătoare, descoperite în

---

[18] De ex. W. Wyss, *Die Mittlere- und Späte La — Tènezeit im Mittelland und Jura*, în *Repertorium der Ur- und Frühgeschichte der Schweiz*, Heft 3, *Die Eisenzeit der Schweiz*, Zürich, 1957, p. 21—28, pl. 10, 5.

[19] U. Osterhaus, *op. cit.*

[20] M. Roska, *op. cit.*, p. 65, fig. 33, 4,7; p. 71, fig. 50. Mai este de menţionat un exemplar foarte asemănător cu al nostru, găsit în Transilvania, fără precizarea locului de descoperire, fig. 13.

[21] De ex., unul dintre cuţitele de luptă de la Karaburma, J. Todorović, *op. cit.*, pl. XXXIII, 1.

[22] M. Roska, *op. cit.*, p. 63, fig. 28.

[23] I. Hunyady, *op. cit.*, pl. XXXVII, nr. 20.

[24] J. L. Pič, *Starozitnosti země Česke*, II, 1 *(Hradiště u Stradonic)*, Praze, 1903, pl. XI, 19.

cetatea dacică de la Piatra Craivii[25]. Existenţa în cetăţile dacice a brăţărilor de bronz cu nodozităţi[26] arată că asemenea podoabe continuă şi pe parcursul Latène-ului D. Aşadar, brăţările de bronz cu trei şiruri de nodozităţi, bobiţe în relief, încep pe parcursul perioadei Latène C şi se continuă în Latène D. Existenţa unei asemenea podoabe în cadrul descoperirilor celtice de la Papiu Ilarian ar putea duce la concluzia că acestea datează de la sfîrşitul fazei Latène C, ori poate chiar de la începutul perioadei tîrzii a Latène-ului D.

Cana cu o toartă este străină repertoriului ceramicii celtice. Ea lipseşte din aria apuseană a răspîndirii celţilor. În schimb, o întîlnim foarte frecvent în regiunea carpato-dunăreană, în zona de est a expansiunii celtice. În legătură cu această problemă prof. I. Nestor[27] arată că asemenea vase, străine lumii celtice, au luat naştere fie sub influenţe locale, fie sub impulsul celor greceşti. Părerea noastră este că recipientul despre care vorbim a intrat în repertoriul ceramicii celtice din zona carpato-dunăreană datorită puternicilor influenţe exercitate de către autohtonii daco-geţi, în a căror patrimoniu cana cu o toartă figurează la loc de frunte. Daco-geţii cunosc cănile bitronconice cu o toartă supraînălţată sau nu, încă din prima fază de evoluţie a ceramicii lor. Ele au rădăcini adînc înfipte în perioadele anteriare, mergînd chiar pînă în epoca bronzului[28].

Este posibil ca la constituirea cănilor celtice cu o toartă să fi contribuit, într-o oarecare măsură, şi influenţa grecească manifestată, poate, prin intermediul tracilor. Hotărîtoare ni se pare însă influenţa localnicilor daco-geţi pe teritoriul cărora au pătruns celţii şi împreună cu care ei au convieţuit o perioadă de timp, destul de îndelungată, pe teritoriul de azi al Slovaciei, în spaţiul dintre Dunăre şi Tisa şi în Transilvania[29].

În ceea ce priveşte analogiile pentru cana cu o toartă de la Papiu Ilarian vom aminti numeroasele exemplare descoperite pe teritoriul Ungariei de azi. Dintre acestea, o foarte bună paralelă o constituie cana găsită la Tiszalök, în partea de nord-est a Ungariei, pe Tisa[30]. Cănile bitronconice cu o toartă sînt caracteristice pentru faza Latène C, existînd însă şi în perioada de tranziţie de la Latène B la Latène C[31].

Lanţul scurt de fier, de genul celui găsit la Papiu Ilarian, nu este frecvent în descoperirile funerare celtice. Totuşi, o analogie destul de apropiată pentru exemplarul nostru cunoaştem de la Richigen (Stockenkiesgrube) din Elveţia, unde s-a descoperit încă înainte de anul 1918 o necropolă celtică. Fiind vorba de o cercetare veche, nesistematică, inven-

[25] Ion Berciu, Al. Popa şi H. Daicoviciu, în *Celticum* XII, suplement la *OGAM*, nr. 98, 1965, pl. 85, nr. 1—5 şi în special nr. 6.

[26] Asemenea podoabe s-au găsit şi în cetăţile dacice din Munţii Orăştiei (în MuzIstCluj; inedite).

[27] *Op. cit.*, p. 175 şi nota 4.

[28] Pentru această problemă: I. H. Crişan, *Ceramica daco-getică. Cu specială privire la Transilvania*, Bucureşti, 1969, p. 86.

[29] Despre atare convieţuire în spaţiul amintit: I. H. Crişan, în *ArhMold*, VI, 1969, p. 91—111.

[30] I. Hunyady, *op. cit*, pl. LXXI, nr. 2.

[31] Ibidem, p. 53.

tarele mormintelor decoperite nu mai pot fi regrupate. Pe baza pieselor păstrate, în cazul necropolei de la Richigen se poate spune doar că unele morminte aparţin fazei timpurii şi altele celei mijlocii a Latène-ului. În acest fel, nu mai putem astăzi şti cărui mormînt aparţinea lanţul de fier asemănător celui descoperit la Papiu Ilarian[32]. Alte analogii, de data aceasta foarte apropiate, pentru lanţul de fier de la Papiu Ilarian provin din staţiunea Latène Velem St. Vid[33].

A mai rămas de discutat o singură piesă: gresia, (cute) de ascuţit, unealtă destul de frecvent întîlnită în mormintele celtice din Transilvania, ori din afara ei. Ele pot fi perforate sau lipsite de orificiu menit suspendării. Astfel, un exemplar neperforat, ca şi în cazul celui de la Papiu Ilarian s-a găsit în mormîntul unui războinic de la Ciumeşti (M 9). În cadrul aceluiaşi cimitir celtic s-a găsit şi o cute perforată (M 17)[34]. Tot perforată este şi gresia de ascuţit descoperită în necropola de la Dezmir[35]. Gresiile de ascuţit sînt prezente şi în mormintele celtice descoperite pe teritoriul de azi al Slovaciei [36], al Ungariei [37] ori al Iugoslaviei [38].

Dacă încadrarea în cronologie relativă a descoperirilor celtice de la Papiu Ilarian s-a putut face cu destulă uşurinţă nu acelaşi lucru se poate spune despre cronologia absolută. Aici se ivesc numeroase greutăţi şi, mai cu seamă, fiind vorba de o problemă încă neelucidată în suficientă măsură, există multiple păreri. Uneori, diferenţele cronologice existente între diferitele sisteme de cronologie a Latène-ului propuse de unii cercetători, depăşesc chiar un secol. Am putea spune că stabilirea cronologiei absolute a Latène-ului european constituie una dintre cele mai dificile şi controversate probleme. Ea a generat, cum este şi firesc, o întreagă literatură[39].

În general, cronologia lui Reinecke şi a lui Tischler—Déchelette cu privire la perioada a doua, respectiv C, a Latène-ului ce ne interesează pe noi aici este acceptată de marea majoritate a cercetătorilor. Ea se înscrie între anul 300 şi 100 î.e.n. O delimitare cronologică mai restrînsă este greu de făcut şi ea se poate încerca doar cu multe rezerve, rămînînd, bineînţeles, în cadrul ipotezelor, aşa cum o vom face şi noi.

Concluzii

Din cele arătate reiese că în punctul „Stăunie" din hotarul comunei Papiu Ilarian s-au descoperit, cu ocazia unor lucrări agricole, piese de inventar funerar celtic. Fără să formulăm ipoteze, trebuie să spunem că

---

[32] O. Tschumi, *op. cit.*, p. 400, fig. 116.

[33] K. von Miske, *Die prähistorische Ansiedlung Velem St. Vid*, vol. I, Wien, 1908, p. 60, pl. XLVIII, 11—12, în special 11.

[34] Vlad Zirra, *op. cit.*, p. 81, fig. 36.

[35] I. H. Crişan, *ActaMN*, I, p. 99, pl. III, 8 şi pl. II, 6.

[36] B. Benadik, E. Vlček, C. Ambros, *op. cit.*, 13—15, pl. XI, 9; XV, 24.

[37] J. Hunyady, *op. cit.*, pl. XI, 20—22, 26.

[38] J. Todorović, pl. VIII, 1.

[39] Vezi cele mai noi puncte de vedere exprimate cu privire la cronologia Latène-ului la I. H. Crişan şi Şt. Dănilă, *Celţii pe teritoriul judeţului Bistriţa-Năsăud, Contribuţii la problema celţilor din Transilvania*, cap. I (în curs de apariţie).

nu putem preciza nici numărul şi nici felul mormintelor. Pe baza analizei tipologice şi cronologice a obiectelor păstrate în Muzeul de istorie din Turda, se poate formula doar concluzia certă că ne găsim în prezenţa a mai multor morminte. Aceeaşi analiză îndreptăţeşte două ipoteze cu privire la datarea pieselor de care ne-am ocupat. Prima dintre acestea este că mormintele au o diferenţă cronologică destul de mare între ele. În sprijinul acestei păreri ar veni faptul că există piese ce aparţin încă Latène-ului timpuriu, cum este cuţitul de luptă, pe de o parte, iar pe de altă parte, obiecte ce se datează spre sfîrşitul fazei mijlocii şi începutul celei tîrzii. Cea mai tîrzie piesă este brăţara de bronz cu trei şiruri de nodozităţi. Deci, după o atare ipoteză la Papiu Ilarian ar fi existat o necropolă ce se eşalonează pe parcursul a două secole, sec. III—II î.e.n.

Fiind vorba de un număr mic de obiecte ce nu ne permite o extindere aşa de mare în timp, se poate formula o a doua ipoteză şi anume că mormintele de la Papiu Ilarian se datează în prima perioadă a fazei mijlocii a Latène-ului (C). Cuţitul de luptă a putut aparţine unui mormînt din răstimpul de început al necropolei, deci el să fi continuat o vreme şi pe parcursul perioadei mijlocii, deşi, ca atare, el este specific pentru faza timpurie a Latène-ului. La aceasta mai trebuie să adăugăm că brăţara de bronz cu trei şiruri de nodozităţi a putut aparţine unui mormînt din seria celor cu care se încheie necropola; deci va trebui să admitem că tipul de brăţară amintit începe încă de la mijlocul fazei Latène C. Toate celelalte obiecte nu se opun celei de a doua ipoteze pe care am formulat-o.

Răspunsul definitiv la întrebarea dacă la Papiu Ilarian este vorba de o necropolă ce durează pe tot parcursul fazei mijlocii a Latène-ului, sau dacă ea se limitează la prima parte a acesteia, nu-l poate da decît o cercetare sistematică a locului pe care s-au făcut descoperirile în anul 1955. Pînă atunci se pare mai prudent să acordăm descoperirilor celtice de la Papiu Ilarian o încadrare cronologică mai largă, în limitele sec. III—II î.e.n.

I. H. CRIŞAN — Z. MILEA

KELTISCHE GRABFUNDE IN PAPIU-ILARIAN (KREIS MUREŞ)

(Zusammenfassung)

Die Verfasser veröffentlichen zehn keltische Gegenstände aus Grabinventar, die im Museum für Geschichte aus Turda aufbewahrt werden. Sie wurden im Jahre 1955 während der landwirtschaftlichen Arbeiten gefunden. Es handelt sich vermutlich um mehrere zerstörte Gräber, deren genaue Zahl und Charakter nicht festgestellt werden kann. Unter den zerstörten Gräbern scheint ein Krieger- und ein Frauengrab gewesen zu sein. Die zehn Gegenstände aus den keltischen Gräbern sind: ein ornamentierter Bronzegürtel der in einem stilisierten Tierkopf endet, ein

scheibengedrehter Tonkrug, ein bronzener Armring mit drei Reihen von Knubben, eine Eisenschnalle, ein Hiebmesser, eine Lanzenspitze und ein Eisenschwert. Es wären noch zu erwähnen: ein Schleifstein, eine Eisenschere und eine kurze Eisenkette (Tafel I—II).

Die vorliegenden Funde können in die mittlere Latènezeit datiert werden, ohne genauer anzugeben, ob es sich um den Anfang oder das Ende von Latène C handelt. In der absoluten Chronologie werden die Funde von den Verfassern ins 3.—2. Jahrhundert eingegliedert.